

Kvantifikacija svakodnevice; primjer dubrovačkih krčmi

Uporaba kvantitativnih metoda u historiografiji nije novost. Još od 50ih godina 20. stoljeća brojni istraživači gospodarske povijesti stvarali su nove modele proučavanja gospodarskih gibanja u prošlosti, pokušavajući stvoriti metodologiju koja bi historiografiju približila mjerljivosti rezultata poput onih u prirodnim i tehničkim znanostima.¹ Tadašnji razvoj matematičkih modela i uporaba kompjutera, koja će doživjeti nagli razvoj u sljedeća dva desetljeća,² doprinijeli su sve široj uporabi i razvoju kvantitativnih metoda u društvenim i humanističkim znanostima. Nekako usporedno s pojavom kvantitativnog pristupa u proučavanju gospodarske povijesti, i pod utjecajem statističkih metoda u proučavanju stanovništva, historiografija je počela usvajati kvantitativne metode u proučavanju povijesti stanovništva i povijesti političkih, organizacijskih i upravnih struktura.³ Kao

- 1 Ustvari radi se o tri različita koncepta kvantitativnih metoda u pogledu njihove uporabe za proučavanje gospodarske povijesti. Prvi se odnosi na korelaciju podataka poznatih iz narativnih izvora s onim što se može svesti pod pojam "statistički podaci"; drugi se pojavio krajem 50ih godina pod nazivom "nova ekonomska povijest" (ili pak *ekonometrijska povijest*) naglašavajući važnost mjerljivosti i njenu povezanost s teorijskim konceptom, a s ciljem pronalaženja varijabli koje bi potvrđivale točnost pojedine teorije; i treći koncept pod nazivom "kvantitativna povijest" koji se nadovezao na drugi u smislu potrage za mjerljivošću, no svoje je teorijske i istraživačke modele tražio u statističkoj analizi državnih proračuna. O svemu detaljnije vidjeti u: Jan Marczewski, "Quantitative History" *Journal of Contemporary History* 3/2 (1968.): 179-191. Pogledati i: Lance E. Davis, Jonathan R. T. Hughes i Stanly Reiter, "Aspects of Quantitative Research in Economic History" *The Journal of Economic History* 20/4 (1960.): 539-547; *The Dimensions of Quantitative Research in History*, ur. William O. Aydelotte, Allan G. Bogue i Robert William Fogel (Princeton: Princeton University Press, 1972.), passim; C. H. Feinstein, Mark Thomas, *Making History Count: a primer in quantitative methods for historians* (Cambridge – New York: Cambridge University Press, 2002.), passim. Neki od istraživača, poput Lee Bensona, čak su pokušavali stvoriti nov pravac historiografije pod nazivom "znanstvena povijest" (*scientific history*) čiji bi rezultati bili apsolutno metrički mjerljivi. Vidjeti npr: Lee Benson, *Toward the Scientific Study of History: Selected Essays* (Philadelphia: J. B. Lippincott Company, 1972.). Čitav koncept nastavljao se velikim dijelom na tradicije "škole *Annales*" čije je glavno obilježje bilo stvaranje tzv. "nove historije", a istraživanjima Marca Blocha i Luciena Febvra i stvaranjem tzv. "serijalne historije" gospodarska povijest dobila je posve novo značenje.
- 2 O samom razvoju uporabe računala u povijesnim istraživanjima i učenju povijesti postoji dosta radova no skrenuo bih pažnju na svega nekolicinu iz koje se mogu uvidjeti razvojne smjernice ovoga procesa: Jerome M. Clubb i Howard Allen, "Computers and Historical Studies" *The Journal of American History* 54/3 (1967.): 599-607; Robert P. Swierenga, "Computers and Comparative History" *Journal of Interdisciplinary History* 5/2 (1974.): 267-286; Janice L. Reiff, *Structuring the Past: The use of computers in history* (Los Angeles: American Historical Association, 1991.), passim; Satish K. Bajaj, *Recent Trends in Historiography* (New Delhi: Anmol Publications PVT. LTD., 1998.), 4-6 i 17-18; John K. Lee, "Digital History in the History / Social Studies Classroom", *The History Teacher*, 35/4 (2002.): 503-517; Julie Anne Taylor i Mesut Duran, "Teaching Social Studies with Technology: New Research on Collaborative Approaches" *The History Teacher* 40/1 (9-25).
- 3 I ovaj koncept oslanjao se na tradicije druge generacije Analista koji je dobio obilježja tzv. "serijalne historije". Broj takvih radova uistinu je golem i ovdje ću navesti samo neke naslove gdje su autori pokušavali približiti sociološke i statističke metode potrebama povijesnih istraživanja: Lee Benson, "Quantification, Scientific History, and Scholarly Innovation" i "Explanations of American Civil War Causation: A Critical Assessment and a Modest Proposal to Reorient and Reorganize the Social Sciences" u *Toward the Scientific Study of History: Selected Essays* (Philadelphia: J. B. Lippincott Company, 1972.), passim; Stephan Thernstorm, *the Other Bostonians: Poverty and Progress in the American Metropolis, 1880-1970* (Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1973.); *The Dimensions of the Past: Materials, Problems, and Opportunities for Quantitative Work in History*, ur. Val R. Lorwin i Jacob M. Price (New Haven, Yale University Press, 1972.); *Nineteenth-Century Society: Essays in the Use of Quantitative Methods for the Study of Social Data*, ur. E. A. Wrigley (New York: Cambridge University Press, 1972.). U tom pogledu svakako ne smije se propustiti ni djelovanje Edwarda H. Carra koji je od 60ih godina 20. stoljeća višekratno zastupao objašnjavanje povijesti kao povijesne sociologije, tj. implementaciju socioloških metoda u povijesna istraživanja (vidjeti npr.: *What is history?*, ur. R. W. Davies (Harmondsworth: Penguin, 1986.)). U novije vrijeme zgodan model proučavanja socioloških i gospodarskih aspekata zločina na temelju kvantitativnih analiza predstavlja knjiga Jaceka Czabańskog : *Estimates of Cost of Crime. History, Methodologies and Implications* (Hilderberg: Springer Verlag, 2008.). Glede proučavanja demografske povijesti kvantitativne metode

da je krajnji cilj bio ukazati da i maleni pomaci u izračunatoj matrici pri nekom istraživanju mogu ukazivati, tj. biti posljedica, puno većih političkih i društvenih gibanja. Naime, već tada istraživačima je bilo jasno da kvantitativni pristup može "otkriti" ponekad neočekivane pravilnosti u nekom procesu ili društvenom gibanju, što je otvaralo prostor za stvaranje novih korelacija i interpretacija dotadašnjih povijesnih teza.⁴

No, iako su pristaše ovakvih pristupa pokazali izuzetan entuzijazam za širenje metodoloških obrazaca i polja istraživanja, te se u Sjedinjenim Američkim Državama čak 60ih godina 20. stoljeća oformilo tijelo *American Historical Association's Committee on Quantitative Data*, tradicionalna historiografija relativno teško je prihvaćala "uvođenje matematike" u povijesna istraživanja. Čak ni činjenica da je velik dio ovih kvantitativnih promišljanja prošle zbilje imao svoje korijene u drugoj generaciji francuskih *Analista*, čiji su istraživački rezultati uistinu "otvorili vrata" novom načinu promišljanja povijesti i historije, neke istraživače nije pokolebalo u sumnji opravdanosti uporabe kvantitativnih metoda. Glavni razlozi tog protivljenja ležali su u činjenici da je kvantitativni pristup dijelom bio smatran svojevrsnom "redukcijom prošle zbilje", a dijelom je smatrano da se i "klasičnom analizom" može doći do jednakovrijednih rezultata.⁵ Jednako tako, u određenim krugovima pojavio se i strah da će historiografija i povijesna znanost nestati kao znanstvena disciplina.⁶ Ipak, te sumnje, iako razumljive, nisu bile u potpunosti opravdane jer su već i sami zagovornici kvantitativnog pristupa bili svjesni ograničenja ovih metoda, te je veći dio njih zagovarao korelaciju rezultata dobivenih kvantitativnim pristupom s podacima iz izvorne građe (bilo da se radi o narativnim izvorima ili pak administrativnoj građi), tj. kombinaciju kvantitativnog i kvalitativnog pristupa.⁷

Iako ne strogo vezano uz gibanja oko uporabe kvantitativnih metoda u proučavanju prošlosti, 70ih godina 20. stoljeća pojavili su se prvi istraživači koji su prošlost počeli gledati "odozdo". Temeljne modele za svoja proučavanja ti entuzijasti crpili su iz sociologije i antropologije i u osnovi to je bila svojevrsna reakcija na dotadašnja gibanja unutar društvene / socijalne historije.⁸ Taj novi pokret *mikrohistorije* u središte pažnje stavio je malenog i dotad beznačajnog pojedinca čija je sudbina uglavnom skrivena i nevidljiva u dostupnim povijesnim vrelima.⁹ Takav pristup omogućio im je istraživanje kulturnog, gospodarskog i socijalnog određenja pojedinaca, a ujedno je historiografiji pružio mogućnost da iz jednog novog kuta promotri prošlu stvarnost uz uvažavanje materijalnih, a ne samo pisanih izvora. Tako je mikrohistorija stavila naglasak na individualne živote i događaje, ali ne odbacivši mogućnost općenitijih zaključaka i razotkrivanje općenitijih fenomena

Ovakvo poimanje povijesnog gibanja *mikrohistoričare* je približilo jednom pod-pravcu

svakako su doprinijele njenu razvoju koji je započeo još u sklopu razvoja tzv. francuske "nove historije" (o tome detaljnije vidjeti npr. Mirjana Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb: Novi Liber, 1996.), 237-241, te potom poglavito 250-257). Klasičan primjer je djelo Pierrea Gouberta, *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730. Contribution à l'histoire sociale de la France du XVIIe siècle* (Pariz: SEVPEN, 1960.). U ovakav pristup Louis Henry unio je veliku novinu (*Techniques d'analyses en demographie historique* (Pariz: Institut national d'etudes demographiques, 1980.) uvođenjem mikroanalize. U nas također proučavanje demografske povijesti uz pomoć kvantitativnog pristupa ima određenu tradiciju. Vidjeti npr.: Witold Kula, "Povijesna demografija. Demografija ka pomoćna povijesna znanost" *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* 8 (1981.): 17-79; Stjepan Krivošić, "Izvori za historijsku demografiju: djelomični brojevi i poimenični popisi stanovništva" *Arhivski vjesnik* 36 (1993.): 159-170; Vladimir Stipetić i Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*, (Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2004.).

4 *The Dimensions of Quantitative Research in History*, 4.

5 Gregory Singelton, "A Qualitative Look at Quantitative Data" *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies* 4/1 (1972.): 49-50; Mirjana Gross, "O historiografiji posljednjih trideset godina" *Časopis za suvremenu povijest* 38/2 (2006.): 590-591.

6 Vidjeti npr.: George Q. Flynn, "History and the Social Sciences" *The History Teacher* 7/3 (1974.): 434-447.

7 Vidjeti npr.: Robert W. Fogel, "The Limits of Quantitative Methods in History" *The American Historical Review* 80/2 (1975.): 329-350; gdje autor u sedam točaka detaljno razlaže prednosti i manjkavosti kvantitativnog pristupa u proučavanju prošle zbilje.

8 Gross, "O historiografiji posljednjih trideset godina", 594.

9 Glavni predstavnici *mikrohistorije* (Giovanni Levi, Carlo Ginzburg i Edoardo Grendi, Emmanuel Le Roy Ladurie) pokušali su preispitati dotadašnje teorije i metode, osobito one koje na osnovu serijskih ispitivanja dolaze do općih zaključaka.

institucionalizirane matice historiografije – povijesti svakodnevice. Proučavanje svakodnevice ima svoje korijene u proučavanju povijesti mentaliteta koje je bilo u uskoj svezi s radom treće generacije Analista.¹⁰ Bliskost ovih istraživačkih pravaca očitovala se i u svojevrsnom sukobu: dok je mikrohistorija oponirala serijalnoj makrohistoriji, povijest svakodnevice bila antipod političkoj povijesti.¹¹ U tijeku proučavanja svakodnevice posvećivala se pažnja novim vrstama izvora i područjima istraživanja kao što su mladost, starost, rođenje, smrt. Pisalo se o higijeni, bolestima, stanovanju, kuhanju, kućnom radu koji je, posredstvom historije žena, stavljen uz bok radu izvan kuće. Uglavnom nicala je povijest zaboravljenih, neuspješnih, stigmatiziranih; primjerice: služinčadi, dezertera, psihičkih bolesnika, različitih isključenika.¹²

Ovakav pristup nužno je povijest svakodnevice približio kvantitativnim metodama proučavanja jer je kvantitativna analiza većeg broja serijalnih izvora omogućavala praćenje obrazaca kretanja i života maloga čovjeka.¹³ No, kao i u ranijim slučajevima, nužno je bilo odabrati pravu mjeru između kvantitativnog i kvalitativnog pristupa jer samo proučavanjem brojeva i pobrojavanjem pojedinih slučajeva ponovo se gubila perspektiva prošle stvarnosti što je nužno reduciralo mogućnosti interpretacije.

Upravo u tom smjeru i iz takvog razmišljanja dolazi i ovaj maleni prilog s kojim ću pokušati ocrtati prednosti korištenja kvantitativnog pristupa uz neizostavnu kvalitativnu analizu dobivenih rezultata. Kao primjer uzeo sam dubrovačke krčme iz druge polovice 14. i prve polovice 15. stoljeća. Naime dobro je poznato da su najživlji javni prostori grada u predmodernoj Europi bili crkve, tržnice i krčme.¹⁴ Poput crkve i tržnice, krčma je imala funkciju sastajališta različitih gradskih društvenih slojeva, to je bio prostor dokoličarenja, ali i mjesto razmjene raznolikih informacija.¹⁵ Iako se njena društvena funkcija razlikovala od jedne do druge europske regije, u historiografiji je ustanovljeno da je "gostionica (bila) ipak važnije središte zabave na jugu, negoli na sjeveru".¹⁶ Budući je tako "duboko" bila ukorijenjena u društveno tkivo gradova krčma (gostionica) svakako predstavlja vrlo interesantan prostor za povijesno istraživanje, poglavito u smislu mijena u dinamici svakodnevice. Naime radi se u pitanju u koliko se mjeri redovni radni ritam grada poklapao s ritmom života dubrovačkih krčmi; pogotovo ako se uzme u obzir da su prema dubrovačkim zakonima krčme radile sve dane u godini – čak i tijekom državnih praznika i blagdana.¹⁷

Problem koji se javlja u takvom promišljanju prošle stvarnosti u prvom redu su podaci do kojih možemo doći u sačuvanoj izvornoj građi. Naime, ne postoje izvori koji bi nam bilježili posjećenost srednjovjekovnih krčmi, no postoje izvori koji bilježe ekscesne situacije do kojih je dolazilo, kako u cijelom Gradu, tako i u krčmama. Radi se o zapisnicima dubrovačkog kaznenog suda, koji su se u našoj historiografiji obilato počeli istraživati tek od 90ih godina 20. stoljeća.¹⁸ Imajući u vidu

10 Gross, "O historiografiji posljednjih trideset godina", 590, 592, 594.

11 Zanimljivo je primijetiti da će se oba pravca u suvremenoj historiografiji naći "na istoj strani" prilikom definiranja *nove kulturne historije*.

12 U nas je 90ih godina čak organizirano povijesno društvo za proučavanje svakodnevice *Otium*. Iako je društvo aktivno radilo čitavo jedno desetljeće i uspješno objavljivalo istoimeni časopis, nakon početnog entuzijazma rad društva i izlaženje časopisa ušao je u fazu stagnacije, da bi s početkom milenija i prestao s djelovanjem.

13 Na neki način ovakvo proučavanje svakodnevice direktno se nadovezivalo na tradicije treće generacije Analista, koji su serijalnim pristupom i kvantifikacijama istraživački fokus pomakli s izvora na podatak koji je u njemu sadržan. Takav pristup nužno je nosio sa sobom stalnu opasnost od reduciranja prošle zbilje, no to se moglo izbjeći ne forsiranjem samo kvantitativnog pristupa. Vidjeti: Gross, *Suvremena historiografija*, 253-256.

14 Peter Burke, *Junaci, nitkovi i lude – narodna kultura predindustrijske Europe* (Zagreb: Školska knjiga, 1991.), 93-96.

15 Gordan Ravančić, "Javni prostor i dokolica u kasnosrednjovjekovnom i renesansnom Dubrovniku" *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 38 (2000.): 53-64.

16 Burke, *Junaci, nitkovi i lude*, 95.

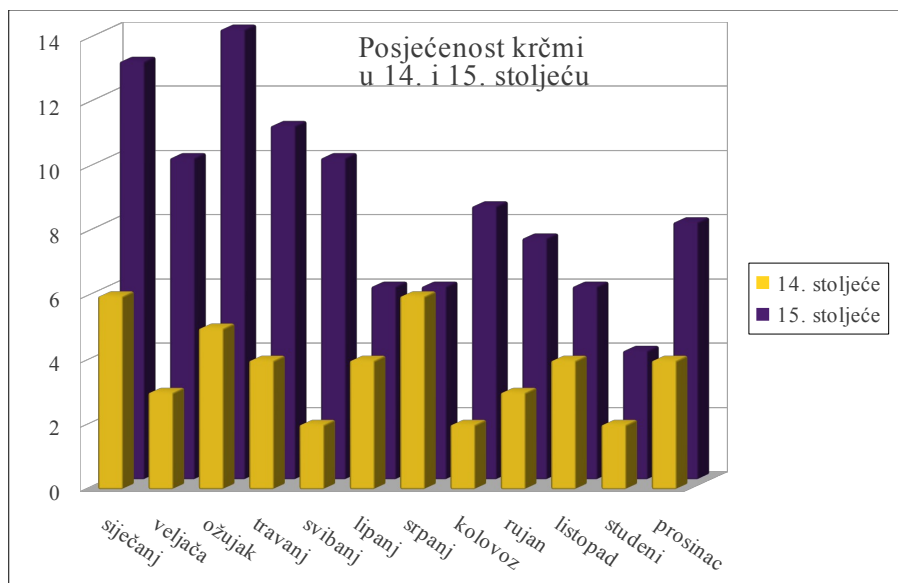
17 *Liber omnium reformationum* u "Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda", odeljenje 3, s. 5, vol. 6, ur. A. Solovljev (Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1936.), p. X, c. 3.

18 O ovom tipu izvora i mogućnostima za različita povijesna istraživanja vidjeti zajedno s tamo navedenom literaturom: Nella Lonza, "Srednjovjekovni zapisnici dubrovačkog kaznenog suda: Izvorne cjeline i arhivsko stanje" *Anali Zavoda za povijesna istraživanja HAZU u Dubrovniku* 41 (2003.): 45-74.

Za potrebe ovog istraživanja korišteni su kazneni postupci koji se čuvaju u Državnom arhivu Dubrovnik unutar

navedenu uronjenost krčmi u društveni život grada, za pretpostaviti je da je veća gužva u krčmi otvarala prostor za češće sukobe, pogotovo ako se uzme u obzir da je klijentela gotovo isključivo konzumirala vino.¹⁹ Stoga sam za ovo istraživanje pretpostavio da je veći broj zabilježenih ekscesa bio analogan većem broju posjetitelja.

Stoga glede frekvencije posjećivanja,²⁰ kao što se vidi iz priloženog grafikona, čini se da su krčme bile redovito posjećivane tijekom cijele godine. Razlika između ova dva niza lako se može razjasniti i obrazložiti malenim brojem sačuvanih podataka iz 14. stoljeća. Zbog toga je uzorak za razmatranje za 14. znatno manji nego za 15. stoljeće, te je izračun posjećenosti za 14. stoljeće nešto manje pouzdan od onoga za 15. stoljeće, iako oba pokazuju tek tendencije posjećenosti krčmi tijekom godine.²¹

Iz priloženog grafikona jasno se vidi da je posjećenost bila najveća tijekom hladnijih mjeseci u godini. Ovim se indirektno potvrđuje i teza o analogiji životnog ritma srednjovjekovnog čovjeka s ritmom prirode, tj. da se vrijeme dokolice (ukoliko zalaženje u krčmu prihvatimo kao vid dokoličarenja) poklapa s ritmom godišnjih doba. Ono što na ovim grafikonima može zbunjivati jest neočekivano visoka posjećenost krčmi tijekom Korizme (veljača, ožujak i travanj). Međutim, budući da se ovdje radi o zbirnim podacima dva razdoblja od po 50 godina, prave razlike glede posjećenosti tijekom korizmenog posta ovdje se ne mogu očitati zbog pomičnog datuma Uskrsa (između 22. ožujka i 24. travnja). Ova pretpostavka može se provjeriti: primjerice godine 1437., kad je Uskrs pao na 31. ožujka, uistinu u razdoblju od 10. veljače do Uskrsa nema zabilježenih ekscesa u krčmama. Znajući ovo, mogao bi se očekivati znatan porast posjećenosti krčmi u razdobljima neposredno prije ili nakon Korizme, no za takvo istraživanje trebalo bi uzeti u obzir

serija *Lamenta de intus* (s. 51), *Lamenta de foris* (s. 52), *Lamenta de intus et de foris* (s. 53) i *Libri de maleficiis* (s. 50-1). Opseg sadržanih pritužbi kreće se od običnih uvreda i svađa, pa sve do krvnih zločina poput ubojstva. Dio tih slučajeva dogodio se u krčmama, a krčmari su nerijetko bili svjedoci i protagonisti tih događaja.

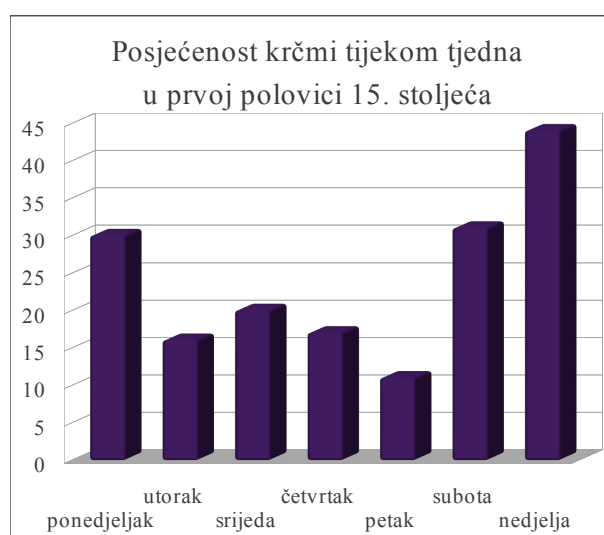
19 Gordan Ravančić, *Život u krmama srednjovjekovnog Dubrovnika* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, 2001.), 81.

20 Ovo istraživanje, u ponešto drugačijem kontekstu, već je ranije objavljeno u sklopu knjige: Gordan Ravančić, *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*, 79-81. Stoga u ovom radu navedeni istraživački rezultat prikazan je samo kao primjer mogućnosti istraživanja povijesti svakodnevice uz pomoć kvantitativnog pristupa.

21 Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose: 14. stoljeće – 6 (I.), 3 (II.), 5 (III.), 4 (IV.), 2 (V.), 4 (VI.), 6 (VII.), 2 (VIII.), 3 (IX.), 4 (X.), 2 (XI.), 4 (XII.); 15. stoljeće – 13 (I.), 10 (II.), 14 (III.), 11 (IV.), 10 (V.), 6 (VI.), 6 (VII.), 8,5 (VIII.), 7,5 (IX.), 6 (X.), 4 (XI.), 8 (XII.). Grafikon nije zasnovan na podacima koji bi pokrivali cijelo razdoblje, nego na uzorcima. Za 14. stoljeće korišteni su podaci iz jedinih sačuvanih kaznenih spisa iz druge polovice 14. st., tj. na podacima iz 1349.-1350. i 1372.-1374., dok su za 15. stoljeće korišteni podaci iz 1402.-1414., 1416.-1429. i 1435.-1440. Brojevi u grafikonima prikazuju broj zabilježenih slučajeva što su se dogodili u krčmi. Zbog toga treba naglasiti da ovi grafikonci ne pokazuju apsolutne vrijednosti nego samo trendove u dinamici života krčme.

veće serije sačuvane građe te napraviti za svaku godinu posebnu analizu. Kasnije tijekom godine, povezanost ritma života krčme i ritma prirode, tj. ritma rada ponovo se potvrđuje opadanjem posjećenosti tijekom lipnja i srpnja. Ovo opadanje posjećenosti ne može se objasniti samo ritmom izmjene godišnjih doba, te smatram da odgovor dijelom leži i u ritmu rada srednjovjekovnih Dubrovčana. Naime, iako se gospodarstvo grada uglavnom oslanjalo na trgovinu, ipak je velik dio pučanstva (ali i plemstva) imao zemljišne posjede koji su najvećim dijelom bili pod kulturama vinove loze i masline. S druge strane, upravo su tijekom lipnja vršeni završni poslovi u vinogradima nakon čega se grožđe puštalo da zri.²² No, iako su nakon dovršavanja poslova oko vinove loze svi imali više slobodnog vremena, ipak u srpnju posjećenost krčmi nije rasla vjerojatno zbog velikih ljetnih vrućina, kada nije ugodno piti alkoholna pića i sjediti u zatvorenom prostoru. Porast posjećenosti koji se bilježi tijekom kolovoza i rujna i nije toliko značajan, vjerojatno zato što se tijekom tih mjeseci vršila berba grožđa. Nakon berbe vjerojatno je slijedio period "degustacije" mošta, no to se izgleda nije odražavalo u posjećenosti krčmi. Znatn pad posjećenosti uočava se i tijekom studenog. Razlog ovome vjerojatno je berba maslina, ali i drugi poslovi pripreme zemlje i stoke za zimu. I, napokon, iako se u prosincu uočava porast posjećenosti, ni ovaj porast nije veoma velik, vjerojatno zbog posta prije Božića (Advent / Došašće). Sve u svemu, prema svemu sudeći, ritam posjećivanja krčmi u srednjovjekovnom Dubrovniku bio je analogan ritmu rada i crkvenom kalendaru.

Sljedeći grafikon prikazuje shemu tjedne posjećenosti krčmi. Kao i na prethodnom grafikonu, možemo uočiti analogiju posjećenosti krčmi s ritmom rada: od 169 zabilježenih slučajeva, 75 (44%) se zbilo tijekom subote i nedjelje, što očigledno upućuje na veću koncentraciju posjećenosti tih

dana, nego tijekom ostatka tjedna. Ovakva distribucija posjeta nipošto nije neočekivana, poglavito ako se uzme u obzir da su najbrojniji posjetitelji dubrovačkih krčmi bili mali obrtnici koji su tijekom radnog dijela tjedna morali biti u svojim dućanima i radionicama.²³ Međutim, ako se pogleda tjedna distribucija posjeta na razini svakog pojedinog dana u tjednu, vrlo se lako može uočiti jedna od "zamki" kvantitativnog pristupa. Naime, distribucija posjeta krčmama više manje je očekivana i poklapa se s prethodnim grafikonom, ali brojnost posjeta ponedjeljkom "iskače" iz očekivanog obrsca.²⁴ Ipak postoji mogućnost objašnjenja ove "nepravilnosti", dapače dvije mogućnosti. Naime, s jedne strane moguće je da se dio slučajeva, koji su u kaznenim spisima bilježeni s datumom ponedjeljka, u biti dogodio u nedjelju navečer – no zapisničar to nije precizno zaveo.²⁵ S druge strane postoji i još jedno moguće objašnjenje koje bi se ticalo ritma radnog tjedna u

22 Josip Lučić, *Obrti i usluge u Dubrovniku do početka 14. stoljeća* (Zagreb: Institut za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1979.), 110.

23 Ravančić, *Život u krčmama*, 85-86.

24 Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose: ponedjeljak 30, utorak 16, srijeda 20, četvrtak 17, petak 11, subota 31, nedjelja 44. Nanovo napominjem da grafikoni i zaključci koji se iz njih mogu izvoditi nikako ne mogu odražavati apsolutne vrijednosti nego samo trendove u dinamici posjećivanja krčmi.

25 Naime, u kaznenim spisima nije rijetkost naći vremensku odrednicu kada se neki događaj zbio poput *hodie*, (*h*)*ieri*

srednjovjekovnom Dubrovniku. Naime, postoji mogućnost da je dio malih obrtnika u onovremenom Dubrovniku jednostavno prakticirao "neradni ponedjeljak".²⁶ Ipak za potvrdu ove teze trebalo bi napraviti dodatna vrlo opsežna istraživanja izvorne građe koja se čuva u arhivskoj seriji *Diversa cancellariae*, gdje se nalaze podaci o raznolikim poslovnim aktivnostima srednjovjekovnih Dubrovčana i trgovaca koji su poslovali u Gradu. Tako da ova pretpostavka mora ostati u sferi spekulacije. Ipak, analiza tjedne posjećenosti krčmi na ovom uzorku iz prve polovice 15. stoljeća otkriva još jednu analogiju s crkvenim kalendarom. Naime, ako se bolje zagleda u gornji grafikon jasno se vidi da je posjećenost bila najmanja petkom – danom koji je u crkvenom časoslovu bio rezerviran za post (i nemrs). Iz ovakvog objašnjenja jasno se može i na razini svakodnevice potvrditi teza o dubokoj društvenoj uronjenosti srednjovjekovlja u kršćanski mentalni sklop. S druge strane analiza nedvosmisleno pokazuje da je posjećenost bila najveća nedjeljom,²⁷ što ne treba čuditi jer je bar dio vjernika vjerojatno nakon nedjeljne mise dan odmora odlučio djelomično provesti u obližnjoj krčmi. Ova pretpostavka utoliko je vjerojatnija, ako znamo da je jedan dio krčmi bio smješten u neposrednoj blizini gradskih crkvi i samostana.²⁸

Analiza je pokazala da je u svakodnevnom ritmu života onovremenog Dubrovnika krčma imala upravo onakvu ulogu koja se je nužno poklapala s radnim ritmom – i na razini godine i na razini tjedna. Štoviše, prema svemu sudeći ritam okolice u dubrovačkim krčmama slijedio je i tijekom crkvenog kalendara.²⁹ Ovime je dodatno potvrđena i produbljena gore spomenuta Burkeova teza o važnosti krčme kao mjesta susreta srednjovjekovnih ljudi.

Na kraju, mislim da se iz navedenog malenog primjera može vrlo lako razlučiti u kojoj mjeri kvantitativni pristup može koristiti produbljivanju spoznaje o prošloj zbilji. Naravno, samo isključivo oslanjanje na kvantitativne metode ne može nam puno reći. Štoviše, kao što je gore pokazano, u ovisnosti o odabiru proučavanog uzorka uvelike može ovisiti i dobivena slika prošle stvarnosti. No, uvjeren sam da je pokazano kako se umjerenom kombinacijom kvantitativnog i kvalitativnog pristupa proučavanju prošlosti mogu dobiti vrlo zanimljivi rezultati koji pomažu u što boljoj rekonstrukciji prošle zbilje.

sera, ili pak samo *ieri*, *eodem die* itd. Za primjere vidjeti Appendix u Ravančić, *Život u krčmama*, 101-150.

26 O neradnom ponedjeljku (*Saint Monday*, *Blue Monday*, *Der Blaue Montag* ...) postoji prilična literatura. Razlozi te pojave neradnog ponedjeljka u pojedinim obrtničkim strukama posljedica su činjenice da je isplata tjedne nadnice obično bila subotom. Vidjeti: E. P. Thompson, "Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism" *Past and Present* 38 (1967.): 56-97; Eric J. Hobsbawm i Joan Wallach Scott, "Political Shoemakers" *Past and Present* 89 (1980.): 86-114; Alison A. Chapman, "Whose Saint Crispin's Day Is It?: Shoemaking, Holiday Making, and the Politics of Memory in Early Modern England" *Renaissance Quarterly*, 54/4II (2001.): 1467-1494.

27 Možda i veća od prikazane ako se usvoji pretpostavka da je barem dio slučajeva pripisanih ponedjeljku u biti se dogodio u nedjelju.

28 Ravančić, *Život u krčmama*, 77-78.

29 Za dodatnu potvrdu ove teze valjalo bi napraviti još jednu kvantitativnu analizu svetkovina i blagdana srednjovjekovnog Dubrovnika te rezultat usporediti s posjećenošću krčmi tijekom jedne godine. O tome dubrovačkom kalendaru posebice vidjeti: Nella Lonza, *Kazalište vlasti. Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*, (Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku HAZU, 2009.).